

„Van bennem egy princípium, amely gondolkodik, akar és érez...” ... távolról sem kézenfekvő igazság az, hogy van bennem ilyen princípium; az a kézenfekvő igazság, hogy én gondolkodom, én akarok és én érzek. És az én, az az én, aki gondolkodik, akar és érez, közvetlenül az én élő testem, mindazokkal a tudatállapotokkal, amelyeket hordoz. Az én élő testem gondolkodik, akar és érez. Hogyan? Akárhogyan.

Unamuno, Miguel de: *A tragikus életérzés*. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1989. 83. o.

Akárhogyan... John Searle biológiai naturalizmusa

Searle elmefilozófiai munkássága nem korlátozódik a gépi funkcionalizmus bírálatára. A test-elme probléma megoldására is kidolgozott egy elméletet, amelyet biológiai naturalizmusnak nevezett el. Elképzeléseinek körvonalazása során nem kevesebbre vállalkozik, mint a téma megközelítésében szokásos dualista-materialista vonatkozási rendszer meghaladására.¹ Szerinte ezek az általa „alapértelmezett pozícióknak” nevezett tradicionális megközelítésmódok hibás feltételezéseken alapulnak, és ha a tudat problémájára tudományos megoldást akarunk találni, ki kell lépünk ebből a meggyökeresedett keretből, azaz - véli Searle - mindkét álláspontot elvetve, szigorúan a tényekre hagyatkozva kell logikusan végiglemezni a kérdéskört.² Ebben az esetben elkerülhetjük a szükségszerűen zsákutcába vezető választási kényszert a „lélek” megmagyarázhatatlanságát hirdető dualizmus és a tudatnak valamilyen fizikai entitásra történő redukcióját - azaz kiküszöbölését - programként kitűző materializmus között.³ „A megoldás tehát, hogy nem a nyilvánvaló tényeket vetjük el, hanem hozzáigazítjuk a kategóriákat, így felismerjük, hogy a tudat egy és ugyanazon időben teljesen anyagi, és tovább nem egyszerűsíthetően mentális. Ez azt jelenti, hogy le kell mondanunk a karteziánus hagyományban alkalmazott „anyagi” és „mentális” kategóriákról.”⁴

Searle interpretációjában a tények a következők: a tudat az agyban lejátszódó fizikai folyamatok eredménye, az agyat alkotó neuronok mikrofizikai jellemzőinek kölcsönhatásaiból eredő fizikai sajátosság. A tudati folyamatok ugyanolyan biológiai jelenségek, mint a fotoszintézis, az emésztés, a sejtosztódás, az epe kiválasztás, stb.. Sőt, analógiás kapcsolatba hozhatók közönséges fizikai jelenségekkel is. Searle kedvenc példái a H₂O molekula és a víz/jég rendszer, vagy például a fémötvözetek és az üzemanyag kémiai jellemzői valamint a motor alkatrészei (dugattyúk, főtengely) közötti oksági kapcsolatok. Ahogyan az egyedi H₂O molekulák és a víz/jég rendszer tulajdonságai, illetve a fémötvözetek és szénhidrogén molekulák valamint a motorműködés ugyanazon fizikai rendszer eltérő szintű leírását jelentik, ugyanígy van ez a tudatos tapasztalat és az agyműködés esetében is: előbbi csupán az utóbbinak egy magasabb szintű leírása.

Egy apró különbség azonban magyarázatot igényel. A tudatnak van egy minden más fizikai (biológiai) jelenségtől eltérő sajátossága: nevezetesen az, hogy a tudatállapotok szubjektívek, azaz elválaszthatatlanok az ezeket az állapotokat megtapasztaló, átélő szubjektumtól, ezért

¹ „Biological Naturalism” is a name I have given to an approach to what is traditionally called the mind-body problem. The way I arrived at it is typical of the way I work: try to forget about the philosophical history of a problem and remind yourself of what you know for a fact.” John R. Searle: *Biological naturalism*. In Max Velmans & Susan Schneider (eds.), *The Blackwell Companion to Consciousness*. Blackwell (2007) 325-334.

² „Az én javaslatom nem csupán annyiból áll, hogy filozófiai fejtegetésünkben mondjunk le ezekről a meghatározásokról, hanem hogy szakítsunk a „lélek”, „elme”, „tudat”, „anyag”, „lelki”, „fizikai” hagyományos kategóriáival, valamint a hagyományosan értelmezett összes többivel.” Searle, J.(2000): *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája*. Vincze Kiadó, Budapest, 58. o.

³ „A probléma nyilvánvalóan nem a tényekkel van, még csak nem is a tényekhez való hozzáférésünkkel, hanem a tények leírására örökölt kategóriakészlettel.” - válaszolja fel a probléma lényegét. Searle, J.(2000): *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája*. Vincze Kiadó, Budapest, 74. o.

⁴ Searle, J.(2000): *Elme, nyelv és társadalom. A való világ filozófiája*. Vincze Kiadó, Budapest, 75. o.

létezmódjuk (ontológiájuk) „első személyű”. A tudat tehát szubjektív ontológiájú entitástípus. A közönséges fizikai (biológiai) jelenségek ontológiája ezzel szemben objektív, azaz létezésük nem függ attól, hogy valamely szubjektum megéli e - ezért létmódjuk harmadik személyű. Míg ezek az objektív ontológiájú jelenségek a tudományos redukció szokásos modelljei és módszerei szerint visszavezethetők más, alapvetőbb szintű ilyen jelenségekre, addig a tudatos jelenségek esetében ez a redukció nem, vagy csupán korlátozottan lehetséges. Az alapkérdés az, hogy ezt a két létezmódot hogyan értelmezzük. A materialista annak bizonyítására törekszik, hogy nincs is - nem is lehet - első személyű szubjektív létező, mivel - preconcepciója szerint - csak a fizikai entitások valósak. A dualista szerint az ilyen (mentális) entitások alapvetően különböznek a fizikai jelenségek világától, ez a két létezmód kölcsönösen kizárja egymást. Searle felfogása szerint az objektív ontológiájú agy, és a szubjektív ontológiájú tudat egy egységes fizikai/biológiai szerveződésen belül létezik, annak csupán különböző szintjeit alkotva. Az ő biológiai naturalizmusa szerint a tudatos jelenségek neurobiológiai alapja, és az arra nem redukálható tudatos tapasztalat egyaránt a fizikai világ része. A tudat tehát Searle szerint ugyanúgy (?)⁵ biológiai jelenség, mint az összes többi, azzal a különbséggel, hogy szubjektív első személyű ontológiája lehetetlenné teszi, hogy objektív harmadik személyű jelenségekre vezessük vissza.

Searle gondolatépítménye, a biológiai naturalizmus ötvözi azt, ami szerinte a materialista és dualista magyarázatokban helytálló - így egyféle „harmadikutas” pozícióként kategorizálható. Úgy gondolja, hogy talált egy átjárót a dualizmus Szküllája és a materializmus Kharüdisze között, és ezzel a tudatos tapasztalatot sikerült beillesztenie a fizikai világba. Ez a köztes elmélet azonban több ponton támadható és nem elégíti ki sem a materialistákat, sem a dualistákat: előbbieket rejtett dualistának, a dualistákat pedig materialistának tartják. Elméletével szemben különösen gyakori ellenérv az, hogy a biológiai naturalizmus voltaképpen álcázott attributív dualizmus. Ez utóbbi kritikára válaszul írta meg „*Miért nem vagyok attributív dualista*” című tanulmányát, amelyben összefoglalja az attributív dualizmussal szembeni érveit - hangsúlyozva azokat a különbségeket, amelyek az ő felfogását az attributív dualisták tudatkoncepciójától elválasztják.⁶

Érvelése azonban nem mindenki számára meggyőző. Például Edward Feser amerikai filozófus egy 2004-ben tartott előadásában sorra veszi és pontról pontra megkérdőjelezi Searle érveinek tarthatóságát.⁷ Kimutatja, hogy az agy-tudat kapcsolat értelmezésére használt példái nem teljes értékű analógiák, így alkalmatlanok a tudatos tapasztalat lényegének megvilágítására. Rámutat arra, hogy a világ dualista felosztása nem önkényes, hiszen tapasztalatunk alapján valószínű mutatók különbségeken alapul,⁸ és nem Descartes szeszélyéről volt szó a két kategória megalkotása során. Sőt, szerinte Searle eljárása - miszerint két ennyire eltérőnek mutatók entitást azonosnak tételez - inkább tekinthető önkényesnek, mint az attributív dualista felfogás, ugyanis a tudatos tapasztalat és a

⁵ A kérdőjel a blogíró kételkedését fejezi ki a magyarázat kielégítő voltját illetően. Ha a tudat „ugyanúgy” biológiai jelenség lenne, mint a többi, akkor ugyanúgy alá lehetne vetni ontológiai redukciónak is.

⁶ Searle, J. R.: *Why I am not a property dualist*. In: *Philosophy in a New Century. Selected Essays*. Cambridge University Press, Cambridge, 2008.

⁷ Edward Feser: *Why Searle Is a Property Dualist* [Paper presented at the American Philosophical Association Pacific Division meeting in Pasadena, CA, March 24-28, 2004]

⁸ „If the physical processes which cause consciousness are objective third-person phenomena, and consciousness and other mental phenomena are subjective or first-person in nature, it is reasonable to describe the latter as being of a fundamentally different kind than the former. That is, it is reasonable to say that there exists in the universe a dualism of properties. If what all uncontroversially physical properties have in common is precisely their objective or third-person character, it is reasonable too to regard that character as what is essential to being physical – in which case mental properties, being essentially subjective, would necessarily count as non-physical.” Feser, 2004.

kétségbevonhatatlanul fizikai jelenségek között szignifikáns különbség van: az előbbiek - lévén alapvetően szubjektívek - nem azonosíthatók utóbbiakkal, és - mai tudásunk szerint - nem is vezethetők azokra vissza. Józan érvelés alapján fel kell tételeznünk, hogy az Univerzumban a tulajdonságoknak ez a két eltérő minősége mutatkozik. Kézenfekvőnek tűnik az is, hogy ha a fizikai tulajdonságok közös karakterisztikája az, hogy objektív, harmadik személyű entitások, akkor ez jelenti a létezés fizikai formáját, következésképpen a mentális tulajdonságok - mivel alapvetően szubjektívek - szükségképpen nem-fizikai létezőknek tekinthetők. Az pedig csak játék a szavakkal, hogy vagy azt állítjuk: világunk alapentitásai két ontológiai kategóriába sorolhatók, vagy pedig azt, hogy olyan egységes világban élünk, amely két alapvetően különböző entitásnak ad helyet.

A komputerfunktionalizmus vezető tekintélyei is megtalálják Searle érvelésében a gyenge pontokat. Steven Pinker például azt kéri számon rajta, hogy amikor a tudatos jelenségek mögött - az információfeldolgozás algoritmikus funkcióit, mint magyarázó okot elvetve - a tényleges emberi agy valós fizikai-kémiai sajátosságait tételezi, „azt sosem árulja el, milyen sajátosságok volnának ezek.”⁹ Daniel Dennett szellemként megidézett oki erők alkímiájának minősíti a Searle-i kauzális magyarázatot és leszögezi: „Egy gép pusztán egy gépezet, és semmi nincs az altípusok konstrukciójában vagy anyagában, ami lehetővé tenné, hogy a gép túllépjen a mechanizmus korlátain, és kiizzadjon egy „valódi szemantikát”, túlmenve pusztán szintaktikai öröklésein.”¹⁰ Ray Kurzweil pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy Searle Kínai-szoba gondolat kísérletének következtetései az emberi agy működésének leírására is felhasználhatók, és ha ezt következetesen végigvisszük, az agyban, - mint mintázatokat generáló fizikai/biológiai rendszerben - sem jöhet létre jelentés és megértés.¹¹

Searle tudatelmélete tehát nem tölti be a tudat tudományos magyarázatának ígértét. Legfeljebb egy keretrendszer nyújt annak felvázolására, mi mindennek kellene teljesülnie ahhoz, hogy sikerüljön a tudatos tapasztalat eredetére és mibenlétére vonatkozóan hihető materialista-naturalista magyarázatot alkotni. Ezt a magyarázatot azonban a Searle féle elmélet - hiába állítja a szerző az ellenkezőjét - nem tartalmazza. Érvelése nem tudja feloldani azt az ellentmondást, hogy a tudatos tapasztalat hogyan lehet egyszerre ugyanolyan, mint bármely más biológiai jelenség és mégis teljesen más - szubjektív, nem redukálható? Ahogyan komputacionalista ellenfelei is rámutatnak, ez az elmélet sem képes magyarázatot adni arra, hogy hogyan jelenik meg az agyban (mint biológiai gépezetben) érzés, tapasztalat, jelentés és szándék. A biológiai naturalizmus alapján elgondolható magyarázatok éppen az általa felállított kritériumokat nem elégitik ki - azaz elbuknak a „Searle-próbán”. De az elméletben kifejtett felemás tudományos redukció sem meggyőző. A kauzális redukálhatóság ugyanis ontológiai redukció nélkül - márpedig Searle szerint a tudatos tapasztalat esetében éppen erről van szó - gyenge lábakon áll (ahogyan azt David Hume óta tudjuk), és pontosan a lényegi kérdést hagyja megválaszolatlanul: „Hogyan lehet - ha egyáltalán lehetséges - összeillesztenünk világunknak a fizika, a kémia és más alapvető természettudományok által kialakított képét azzal, amit magunkról, mint emberi lényekről tudunk, vagy tudni vélünk?”¹² A kérdés megválaszolása - a biológiai naturalizmus érvrendszerének ismeretében is - még várat magára.

⁹ Pinker, S. (2002): *Hogyan működik az elme*. Osiris Kiadó, Budapest, 95. o.

¹⁰ Idézi Pléh, (2013): *A megismeréstudomány alapjai. Az embertől a gépig és vissza*. Typotex, Budapest, 196. o.

¹¹ Kurzweil, R. (2006): *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*. Penguin Books, New York, p. 463.

¹² John R. Searle (2010): *Making the Social World: The Structure of Human Civilization*. Oxford University Press, Oxford, p. 3.